

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Watykan i Paweł VI wobec Milenium Chrztu Polski (w relacji ambasadora Kazimierza Papee)

Author: Damian Bednarski

Citation style: Bednarski Damian. (2016). Watykan i Paweł VI wobec Milenium Chrztu Polski (w relacji ambasadora Kazimierza Papee). "Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne" (Vol. 49, z. 2 (2016), s. 371-389).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ks. DAMIAN BEDNARSKI
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Teologiczny

WATYKAN I PAWEŁ VI WOBEC MILENIUM CHRZTU POLSKI (W RELACJI AMBASADORA KAZIMIERZA PAPÉE)

VATICAN AND PAUL VI ON THE MILLENNIUM OF POLAND'S
BAPTISM (ACCORDING TO THE AMBASSADOR KAZIMIERZ
PAPÉE'S ACCOUNT)

ABSTRACT

Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w roku 1966 objęły nie tylko Kościół w Polsce, ale włączyły się w nie Polonia oraz Stolica Apostolska.

Tekst przywołuje kilka wydarzeń wskazujących na duchową i fizyczną łączność papieża z Polakami w tym czasie. Opisuje starania dotyczące realizacji planowanej pielgrzymki Pawła VI na Jasną Górę, udział papieża w inauguracji rzymskich obchodów Milenium, sprawowaną przez niego mszę św. w Grotach Watykańskich, przyjęcie polskich pielgrzymów i wygłoszenie do nich homilii, jak również zaakcentowanie roli Polski w chrześcijańskiej Europie podczas przemówień skierowanych do kardynałów w czerwcu i grudniu 1966 roku.

Autor w głównej mierze oparł się na mało znanych i rzadko przywoływanych dokumentach przechowywanych w Papieskim Instytucie Studiów Kościelnych w Rzymie. Należą do nich: notatki, raporty i korespondencja ambasadora Kazimierza Papée. Dokumenty te zostały skonfrontowane z zapisami kard. Stefana Wyszyńskiego sporządzanymi w roku milenijnym.

The celebrations of the Millennium of Poland's Baptism in 1966 spread not only across the Church in Poland, but it was also the Polish community abroad as well as Pope Paul VI who joined them.

The text refers to a few events proving the pope's spiritual and physical connection with the Poles at that time. Thus it describes the efforts concerning the realization of the planned (but never happened) pilgrimage of Paul VI to Jasna Góra, the pope's participation in the inauguration of the Roman celebrations of the Millennium (13 January 1966), his welcome of the Polish pilgrims and deliverance of a homily to them on 15 May 1966, as well as emphasis placed by the pope on the role of Poland in the Christian Europe during his speeches directed to the cardinals in June and December 1966.

The author based his analysis mainly on the little known and rarely cited documents, stored in the Pontifical Polish Institute in Rome. They include notes, reports and letters of the the ambassador Kazimierz Papée. These documents were confronted with the notes of Cardinal Stefan Wyszyński, written in the millennial year.

Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej, przejmując 12 września 1945 roku na terenie Polski władzę, ogłosił unieważnienie konkordatu zawartego pomiędzy Polską i Watykanem w 1925 roku. Wedle opinii polskich władz, stało się tak z powodu jednostronnego zerwania go przez Stolicę Apostolską w czasie II wojny

światowej¹. Tym samym traciła rację bytu ambasada RP przy Stolicy Apostolskiej, na której czele od 1939 roku stał Kazimierz Papée². Niemniej placówka, którą kierował jeszcze przez kilkanaście lat, była uznawana przez Watykan, a ambasador poczuwał się do obowiązku reprezentowania wobec papieża Rządu Rzeczypospolitej na uchodźstwie. Generał Władysław Anders pisał w 1969 roku do K. Papée: „Wysoki urząd przez Ciebie sprawowany stał się w tragicznych dla narodu polskiego czasach II wojny światowej, a szczególnie po zajęciu Kraju przez wroga, jedyną placówką reprezentacji politycznej prawdziwej Polski, która nigdy nie pogodziła się z najeźdźcą”³. Po śmierci Piusa XII w 1958 roku Stolica Apostolska postanowiła zlikwidować ambasadę. Wymieniono trzy powody: „1. Niemożność złożenia przez amb. Papée listów wierzytelnych. 2. Konieczność uniknięcia presji reżimu na Kościół w Polsce. 3. Negatywna opinia Episkopatu polski odnośnie pozostawienia Ambasady RP przy Watykanie”⁴. I rzeczywiście rola ambasadora została zredukowana do funkcji Administratora Spraw Ambasady RP przy Stolicy Apostolskiej, zaś od 1972 aż do śmierci był jedynie nieoficjalnym przedstawicielem Rządu RP na uchodźstwie⁵.

W Rzymie, w Papieskim Instytucie Studiów Kościelnych⁶ przechowywane jest bogate archiwum Ambasady RP przy Watykanie oraz osobista spuścizna Kazimierza Papée. Będąc bliskim współpracownikiem abp. Józefa Gawliny (protektora polskiej emigracji) oraz jego następcy, bp. Władysława Rubina (delegata prymasa polski ds. duszpasterstwa emigracyjnego), brał aktywny udział w przygotowaniu i przeprowadzeniu na emigracji obchodów Milenium Chrztu Polski. Należał do Rzymskiego Komitetu Obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski.

¹ Por. P. Raina, *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu. Tajne dokumenty 1967-1989*, Warszawa 2001, s. 8-9.

² Kazimierz Papée (1889–1979) – dyplomata pracujący na placówkach w Hadze, Berlinie, Sztokholmie, Ankarze i Tallinie. W latach 1923–1928 był zatrudniony w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, a następnie pełnił funkcję konsula generalnego w Królewcu (1929–1932), komisarza generalnego RP w Wolnym Mieście Gdańsku (1932–1936) i posła RP w Pradze (1936–1939). W 1939 został ambasadorem RP przy Watykanie. Por. K. Dopierała, *Papée Kazimierz*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 4: P–S, red. K. Dopierała, Toruń 2005, s. 24.

³ Papieski Instytut Studiów Kościelnych (dalej: PISE), Archiwum Prywatne K. Papée, sygn. 66, List gen. W. Andersa do K. Papée z 17 VII 1969.

⁴ PISE, Archiwum Ambasady Rzeczypospolitej Polski przy Stolicy Apostolskiej (dalej: AAmb. RPSA), Teczka: Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską (1957-1958), sygn. 67, Notatka K. Papée z 26 XI 1958.

⁵ Historię ambasady RP przy Watykanie opisuje J. Żaryn, *Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944-1958 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie*, Warszawa 1998, s. 6-60.

⁶ Papieski Instytut Studiów Kościelnych (Pontificio Istituto di Studi Ecclesiastici) – polski ośrodek naukowo-badawczy o charakterze dokumentacyjno-informacyjnym, zwłaszcza w zakresie dokumentacji archiwalnej Stolicy Apostolskiej, dotyczącej dziejów Kościoła i spraw polskich. Powstał z inicjatywy kard. S. Wyszyńskiego oraz księży jezuitów Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej. Instytut został erygowany w 1958 roku, a zatwierdzony jako papieski w 1970; od roku 1974 mieści się przy Piazza B. Cairola, 117 – zob. H. Fokciński, *Papieski Instytut Studiów Kościelnych*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 4, s. 25.

Prezentowany tekst w głównej mierze powstał w oparciu o dokumenty wytworzone przez amb. Papée, które pomimo tego, że w niektórych fragmentach przekazują subiektywne odczucia ich autora, niemniej są ważnym świadectwem czasu i wydarzeń. Godnym odnotowania jest osobiste zainteresowanie papieża Pawła VI 1000. rocznicą chrztu Polski, co wyrażone zostało w planowanej podróży do Częstochowy, a gdy ta nie doszła do skutku, w innych formach włączenia się w te obchody: udział papieża w inauguracji rzymskich obchodów Milenium, msza św. w Grotach Watykańskich, sprawowana 3 maja 1966 roku, przyjęcie polskich pielgrzymów i wygłoszenie do nich homilii 15 maja 1966 roku, czy zaakcentowanie roli Polski w chrześcijańskiej Europie podczas alokucji wygłaszanych do kardynałów w czerwcu i grudniu 1966 roku.

Faktem jest, że po 1958 roku ambasador Papée nie był zbyt często przyjmowany na audiencji przez samego papieża Pawła VI. Niemniej regularnie spotykał się z wysokimi dostojnikami watykańskimi: abp. Antonio Samorè⁷, abp. Angelo Dell'Acqua⁸, a potem prał. Agostino Casaroli⁹, z którymi omawiał sprawy dotyczące Kościoła w Polsce. Abp Antonio Samorè był szefem dyplomacji watykańskiej, abp Angelo Dell'Acqua był substytutem Sekretarza Stanu, a prałat Agostino Casaroli był wówczas pracownikiem Sekretariatu Stanu, a następnie dyplomatą odpowiedzialnym za politykę wschodnią Watykanu wobec państw bloku komunistycznego.

W niniejszej publikacji autor w głównej mierze opiera się na dokumentach przechowywanych w Papieskim Instytucie Studiów Kościelnych, wykorzystując osobiste notatki Kazimierza Papée oraz jego korespondencję. Te dokumenty zostały skonfrontowane z zapiskami kard. Stefana Wyszyńskiego, sporządzanymi w roku milenijnym.

I. Papież interesował się Milenium Chrztu Polski

Papież Paweł VI od początku pontyfikatu interesował się przygotowaniem do polskiego Milenium. Już podczas pierwszej prywatnej audiencji udzielonej ambasadorowi Papée w dniu 11 grudnia 1963 podkreślił rangę i znaczenie tego wydarzenia. Gdy pod koniec rozmowy poprosił o papieskie błogosławieństwo dla prac przygotowujących Milenium, papież, uśmiechając się z troską, zapytał:

⁷ Antonio Samorè (1905–1983) – pracownik Sekretariatu Stanu, szef dyplomacji watykańskiej w latach 1953–1967, arcybiskup (1950), kardynał (1967), bibliotekarz i archiwista Świętego Kościoła Rzymskiego (1974) – zob. *Annuario Pontificio per l'anno 1968*, Città del Vaticano 1968, s. 80*.

⁸ Angelo Dell'Acqua (1903–1972) – pracownik Sekretariatu Stanu (1954–1967), arcybiskup (1958), kardynał (1967), przewodniczący Prefektury Spraw Ekonomicznych Stolicy Apostolskiej (1967–1968), wikariusz papieski dla Rzymu od 1968 r. – zob. *Annuario Pontificio per l'anno 1968*, Città del Vaticano 1968, s. 82*.

⁹ Agostino Casaroli (1914–1998) – pracownik Sekretariatu Stanu od 1961 r., arcybiskup (1967), kardynał (1979), sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej (1979–1990), architekt nowej polityki wschodniej Watykanu wobec państw bloku komunistycznego – zob. *Annuario Pontificio per l'anno 1980*, Città del Vaticano 1980, s. 41*.

„Czy znajdziecie tu dość ludzi do tej pracy?”. Ambasador odpowiedział, że liczy na współdziałanie całej emigracji¹⁰. Podczas audiencji w dniu 4 września 1964 roku w Castel Gandolfo Paweł VI wprost sugerował, jakie należy jeszcze podjąć kroki dla upamiętnienia jubileuszu: „Co więcej można by zrobić, by imię Polski rozślawić i sprawę jej przypomnieć innym narodom? Czy nie byłoby dobrze wydać jakąś historię Polski, obliczoną na przeciętnego człowieka? Czy nie trzeba by opracować dziejów stosunków Polski do Stolicy Ap.? Na pewno trzeba będzie wydać szereg broszur na rozmaite tematy z historii Polski i narodu polskiego, które by uprzytomniły światu jego dzieje, zasługi, misję dziejową. Na przykład święci polscy aż się proszą o takie monografie. Cóż na przykład, powiedział Papież, wie kto na Zachodzie o św. Kazimierzu?”¹¹. Zachęcał do przygotowania konferencji i odczytów, które by popularyzowały wielki temat dziejów Polski i jej związania ze światem chrześcijańskim i Rzymem. Podpowiadał nawet, by nakręcić film o Polsce, jej mieszkańcach, zabytkach, pięknie natury, obyczajach, obrządkach i strojach ludowych. I dopowiadał: „Przecież nawet ci panowie władcy dzisiejszej Polski musieliby zrozumieć, że to jest w ich interesie”¹².

Kolejne kroki podejmowane przez papieża tylko potwierdzają jego zainteresowanie przygotowywanymi obchodami.

II. Papieskie przesłanie do biskupów polskich

Gestem życzliwości wobec Polski był bez wątpienia list papieski z dnia 17 grudnia 1965 roku, skierowany do prymasa Polski i biskupów. Podkreślił w nim wiele ważnych wątków z historii kraju nad Wisłą, a przede wszystkim przypomniał, iż był on postrzegany jako *antemurale christianitatis*¹³. Podkreślił zasługi Polski jako obrońcy chrześcijaństwa, docenił zaangażowanie w chrystianizację Litwy, przywołał świętych związanych z tą ziemią (nazywając przy okazji królową Jadwigę *beata*). W liście znalazło się także odniesienie do aktualnej sytuacji w Polsce. Papież wyraził życzenie, by Polska osiągnęła pełną wolność i by zachowała prawo Boże. Odnosząc się do planowanych na 3 maja 1966 roku uroczystości na Jasnej Górze, podkreślił gorącą chęć towarzyszenia tego dnia polskim biskupom¹⁴.

Osobiście ambasador Papée nie był w pełni zadowolony z tego listu. Pisał do Londynu, do ministra Jana Starzewskiego¹⁵: „Znajdujemy więc wszystkie

¹⁰ PISE AAmb. RPSA, Teczka: Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską (1960-1963), sygn. 69, Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 12 XII 1963, k. 360.

¹¹ PISE AAmb. RPSA, Teczka: Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską (1964-1966), sygn. 70 (dalej: sygn. 70), Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 4 IX 1964, k. 77.

¹² PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 4 IX 1964, k. 77.

¹³ Z łac. przedmurze chrześcijaństwa.

¹⁴ Tekst papieskiego listu zob. *Odręczny list Ojca św. do kard. Prymasa Polski na 1000-lecie chrześcijaństwa w Polsce*, „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej” 7 (1967), poz. 29, s. 146-149.

¹⁵ Jan Starzewski (1895-1973) – polski dyplomata, działacz emigracyjny, członek Tymczasowej Rady Jedności Narodowej.

*essentialia negotii*¹⁶, na które liczyć mielibyśmy prawo. A jednak pozostaje wrażenie, że list jest pisany na kolanie. Odnosi się wrażenie, że dyspozycja listu pochodzi od Papieża, a redakcja od któregoś z biur Sekretariatu Stanu, które się zbyt nie wysiliło. Każdy bowiem z elementów zawartych w liście Papieża winien być szerzej i wymowniej rozwinięty i opracowany, by dać pełny obraz właściwego wkładu Polski w dzieje chrześcijaństwa”. I dodawał: „Widać teraz, jak bardzo brak nam Mgra Poggi¹⁷ w Sekretariacie Stanu”¹⁸.

Papée skomentował również nadesłany z Warszawy list zwrotny: „[...] żałować należy, że odpowiedź ks. Prymasa i Biskupów ogranicza się do potwierdzenia odbioru, podzięką i prośbą o błogosławieństwo. Tam było właśnie miejsce dla uzupełnienia luk listu i nadania mu blasku polskiej chwały”¹⁹. I dodawał zarazem, że gdyby nie udało się Pawłowi VI przybyć na Jasną Górę, to powinien jeszcze w innej formie zaakcentować i podkreślić rolę Kościoła w Polsce.

Ambasador nie omieszczał wytknąć tych braków w rozmowie z mons. Dell’Acqua: „Gdyby był w Rzymie Mgr Poggi, może te motywy [drogie Polakom – dopisek DB] zostałyby szerzej rozwinięte”²⁰ i sugerował, o co by chodziło: „Ale Ojciec św. wiele rzeczy zapewne sobie rezerwuje do powiedzenia na wypadek dojścia do skutku pielgrzymki do Częstochowy; gdyby mimo wszystko nie dochodziła do skutku, na pewno do napisania w jakimś przyszłym dokumencie w sprawie Milenium Polski chrześcijańskiej”²¹.

Papieski list został odczytany podczas spotkania polskich biskupów w Warszawie w dniu 9 lutego 1966 roku. Kard. Stefan Wyszyński w swoim *Dzienniku* zanotował pod tą datą: „Arcybiskup Baraniak odczytał List Pawła VI do Narodu polskiego na Tysiąclecie Chrzta Polski. [...] – Po przerwie przyjęto projekt depeszy do Ojca Świętego i wysłano podziękowanie za obecność na akademii rzymskiej 13 I 66 i za List milenijny do Narodu polskiego”²².

III. Niedoszła papieska wizyta w Polsce

Podczas wizyty w Rzymie w dniach 7–21 maja 1965 r. prymas S. Wyszyński dwukrotnie spotkał się z Pawłem VI. Domyślano się, iż przekazał wówczas

¹⁶ Z łac. przedmiotowo istotne składniki treści czynności prawnej.

¹⁷ Luigi Poggi (1917–2010) – dyplomata watykański, od 1945 r. pracował w watykańskim Sekretariacie Stanu w sekcji do spraw relacji z państwami, arcybiskup (1965), kardynał (1994). Od 1973 był wysłannikiem z nadzwyczajnymi pełnomocnictwami do przywrócenia relacji z państwami socjalistycznymi (Polską, Węgry, Czechosłowacją, Rumunią i Bułgarią), a w 1975 r. został szefem delegacji Watykanu do stałych kontaktów roboczych z Polską – zob. *Annuario Pontificio per l’anno 1995*, Città del Vaticano 1995, s. 78*.

¹⁸ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 22 II 1966, k. 202.

¹⁹ Tamże, k. 202–203.

²⁰ Tamże, k. 202.

²¹ Tamże, k. 203.

²² S.K. Wyszyński, *Zapiski milenijne. Wybór z dziennika „Pro memoria” z lat 1965–1967*, Warszawa 2001, s. 39.

papieżowi zaproszenie do złożenia wizyty w Polsce podczas Milenium²³. Skąd pojawiły się takie przypuszczenia? Wyszyński został poinformowany o tym, iż Papée wraz z bp. W. Rubinem przekazali papieżowi za pośrednictwem abp. Dell'Acqua 1 kwietnia 1965 roku memoriał w sprawie Milenium, prymas najwyraźniej poparł tezę tegoż memoriału, a otrzymawszy aprobatę Pawła VI dla ważniejszych punktów przedłożenia, zostawił im je jako instrukcję do dalszej pracy. Poszlaką wskazującą na zaproszenie papieża do Polski, którą traktowano poważnie, było także pozostawione przez prymasa bp. Władysławowi Rubinowi życzenie, by w maju 1966 roku znalazł się w Polsce. W sytuacji, gdy bp Rubin nie miał zamiaru bez ważnej przyczyny udawać się do Polski, sądzono, że może chodzi o towarzyszenie papieżowi podczas pielgrzymki. Kolejny sygnał o możliwej wizycie papieża w Polsce pojawił się podczas rozmowy Papée z abp. Samorè w dniu 20 maja 1965 roku. Papée widział w tym także szansę na umocnienie pozycji ambasady.

Rzeczywiście prymas Wyszyński rozmawiał o ewentualnej podróży papieża do Polski. To papież zainicjował rozmowę na ten temat, gdy przyjął go na audyencji 20 maja 1965 roku. Niepokoilo go, iż prasa zaczęła sugerować polityczny wydźwięk tej wizyty. Obawiał się, że byłaby to aprobatą dla ustroju komunistycznego i całej skomplikowanej sytuacji w Polsce²⁴. Za pośrednictwem abp. Dell'Acqua prymas przedstawił papieżowi memoriał, w którym niczego nie narzucił, by nie krępować decyzji Ojca Świętego, a jedynie uwypuklić *modus procedendi*²⁵. Prymas Wyszyński sugerował, by papieską wizytę w Polsce ograniczyć do jego nawiedzenia Jasnej Góry. Pod koniec audyencji Wyszyński powiedział do papieża: „Proszę, by Ojciec Święty wiedział, że byłoby dla nas największą radością i łaską widzieć go w Polsce, ale zdajemy sobie sprawę z delikatności problemu”²⁶. I usłyszał od Pawła VI: „Musimy sprawę zlecić Bogu [...] pomodlimy się. Odmówmy wspólnie *Salve Regina*. – Ufajcie, że Matka Najświętsza zwycięży”²⁷.

Podczas rozmowy z mons. Dell'Acqua w dniu 29 maja 1965 roku K. Papée wprost powiedział, iż „[...] pielgrzymka Ojca św. do Polski byłaby – według zgodnej oceny emigracji i kraju – wydarzeniem o najwyższym napięciu i znaczeniu. Naród polski, opuszczony przez Zachód, otoczony złą wieścią, traktowany jako obiekt obcej racji stanu, zdaje sobie sprawę ze swego położenia i rozgląda się za zrozumieniem, pomocą, promykami nadziei: podróż Ojca św., pielgrzymka na Jasną Górę czy do Gniezna naświetliłaby światu jego położenie, dałaby mu nieobliczalny ładunek wiary, nadziei, odwagi, podtrzymania na duchu”²⁸.

Dell'Acqua sugerował, by sprawę tę zreferował osobiście papieżowi. Ambasador wyraził chęć spotkania z Ojcem Świętym, ale w sytuacji, gdy było to możliwe dopiero za parę tygodni, przedstawił monsignore przygotowaną wcześniej

²³ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 28 V 1965, k. 152.

²⁴ Por. P. Raina, *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu...*, s. 45.

²⁵ Z łac. tryb postępowania.

²⁶ S.K. Wyszyński, *Zapiski milenijne...*, s. 12.

²⁷ Tamże.

²⁸ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 29 V 1965, k. 155.

notatkę na temat realiów w Polsce. Zapoznawszy się z tekstem, dyplomata obiecał, iż przedstawi raport papieżowi²⁹.

Do osobistego spotkania K. Papée z Pawłem VI doszło 17 sierpnia 1965 roku. Zapytany o sytuację w Polsce i nastroje Polaków Kazimierz Papée, powołując się na relację przebywającego dłużej czas w Polsce członka służby dyplomatycznej, bez ogródek mówił, że nastroje społeczeństwa cechują smutek i apatia: „Uczucie pozostawania w tyle za światem wolnym, który idzie szybko naprzód, żal do Zachodu, nieufność i niechęć do Wschodu, poczucie opuszczenia: oto elementy kryzysu psychologicznego, który przechodzi społeczeństwo polskie. Powstała pustka, która aż woła o to, by ją wypełnić jakimś zaczynem pociechy, otuchy, odwagi”³⁰. Słuchający go z uwagą papież miał w tym momencie ze smutkiem stwierdzić, że pamięta Polskę jako odważną, pogodną, pracującą. Wówczas Papée powiedział, że widzi w tej sytuacji tylko jedno wyjście: słowo papieża wypowiedziane do Polaków w Polsce z Jasnej Góry, słowo do narodu, który potrzebuje podtrzymania na duchu. Paweł VI po krótkiej chwili milczenia dodał: „Czy Pan może przypuścić, że ten reżym by na to pozwolił! Czy można pomyśleć, że dopuściłby do zwrócenia się do Papieża ponad jego głową do narodu!”³¹. Ambasador stwierdził, iż pojawienie się papieża w Polsce wywołałoby taki wybuch entuzjazmu, że reżim i komuniści znaleźliby się na drugim planie. Ale papież, ciągnąc wątek, mówił: „Właśnie dlatego nigdy się na to nie zgodzą. Postaraliby się o to, by naród zepchnąć na drugi plan, a dla siebie zebrać wszystkie korzyści. Postaraliby się o to, by tej pielgrzymce nadać charakter aprobaty *status quo* i uznania reżymu. Moglibyśmy w tych warunkach zrobić tą pielgrzymką więcej zła niż dobra. Z pielgrzymki do Matki Boskiej Częstochowskiej zrobiono by wizytę u władz reżymowych. Tego nie chcemy, tego nie możemy zrobić”³². Papée próbował jeszcze przekonać papieża, podając przykład jego wizyty w Bombaju, gdzie udało się uniknąć połączenia wątków religijnych i politycznych. Papée przekonywał: „Czy nie dałoby się ograniczyć całego przedsięwzięcia do wyprawy na Jasną Górę! Bo przecież zupełnie się rozumiemy i tak samo myślimy. Ja mówię w tej chwili jako Polak, który chce dopomóc swoim nieszczęsnym rodakom, zdając sobie dobrze sprawę z zasadzek i niebezpieczeństw całego przedsięwzięcia”³³. Papież jednak widział sprawę inaczej. Mówił do K. Papée: „Rozumiem Pana i doceniam. Ale proszę pamiętać, że rząd indyjski od początku odniósł się do sprawy naszej pielgrzymki do Bombaju najpozytywniej i najżyczliwiej. Poprosił, byśmy przybyli do Indii, jak chcemy, kiedy chcemy i gdzie chcemy, nie stawiając żadnych ograniczeń ani warunków, zostawiając wszystko do naszej swobodnej decyzji. Przecież sprawa pielgrzymki Papieża do Polski wałkowana jest przez prasę od szeregu miesięcy. Czy Pan myśli, że ci panowie drgnęli; że dali jakiś znak życia! Wszystko wskazuje na jakieś

²⁹ Tamże.

³⁰ PISE A Amb. RPSA, sygn. 70, Notatka K. Papée z audyencji u papieża Pawła VI w dniu 17 VIII 1965, k. 163b.

³¹ Tamże.

³² Tamże.

³³ Tamże, k. 163c.

ponure *parti pris*³⁴. W tych warunkach trudno się oddawać złudzeniom i trudno snuć plany: bo nasze intencje wobec narodu Polskiego zostałyby tak czy inaczej przeinaczone³⁵.

Ta rozmowa uświadomiła Papée, iż trudno będzie przekonać papieża do pielgrzymki do Polski. Gdy parę dni po swej audiencji u papieża spotkał się 21 sierpnia 1965 z mons. Dell'Acqua, informował go, iż Ojciec św. raczej negatywnie odnosi się do myśli o pielgrzymce do Polski w 1966 roku. Watykańczyk z kolei przekonywał go: „Zobaczymy, jak będzie, kiedy Prymas przyjedzie. Wiele będzie zależało od przebiegu czwartej sesji soboru i sytuacji międzynarodowej. Ostatnie słowo jeszcze nie zostało powiedziane”³⁶.

Tymczasem rząd londyński nie rezygnował z wizji pielgrzymki papieża do Polski. Przygotowano specjalne memorandum wraz z analizą argumentów *pro i contra*³⁷. Na tej podstawie Papée postanowił przygotować specjalne *aide-mémoire* dla papieża. Gdy tylko nadarzyła się okazja, przekazał ów dokument Dell'Acqua. W notatce sporządzonej po spotkaniu w dniu 8 września 1965 roku zapisał: „Powiedziałem, że nie chcąc być narażonym na zawsze możliwe ryzyko skrócenia rozmowy przez ingerencję z zewnątrz (rzeczywiście przerwał ją w pewnej chwili telefon Papieża), postarałem się to, co mu mam dziś powiedzieć, spisać w formie krótkiego *aide-mémoire*. Na to Msgr. Dell'Acqua wziął mi po prostu z ręki mój papierek i sam go przeczytał od deski do deski. Widziałem po wyrazie twarzy, że mu się podoba. Doszedłszy do końca, powiedział: „Oui, c'est sont de tres bons arguments; Monsieur l'Ambassadeur, vous etez sur la bonne route – excusez-moi de vous le dire”³⁸.

Kolejną okazję do podjęcia tematu pielgrzymki papieża do Częstochowy poddyktował artykuł zamieszczony w „The Daily American”, który podawał informację, jakoby toczyły się w tej sprawie negocjacje. Papée udał się 1 października 1965 roku na rozmowę do mons. Agostino Casaroli. Casaroli kategorycznie zaprzeczył, jakoby prowadzone były rozmowy w tej kwestii. Twierdził, że nie jest możliwe, by bez zgody władzy państwowej Episkopat Polski zapraszał papieża do odwiedzin Jasnej Góry. Casaroli postawił retoryczne pytanie: „Podobno reżymowi warszawskiemu na tej podróży Papieża do Polski by zależało – ale dlaczego?”³⁹. Papée tłumaczył, że „[...] reżymowi komunistycznemu w Warszawie, jak wszystkim innym, zależy bardzo na uzyskaniu marki rządu liberalnego i tolerancyjnego. Poza tym na pewno będzie próbował uzyskać w cieniu podróży jakieś »porozumienie«. Miałoby to także dla komunizmu na Zachodzie duże znaczenie.

³⁴ Z fr. uprzedzenie, powzięta wcześniej opinia, pogląd, którego nie zamierza się zmienić.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże, k. 163e.

³⁷ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 6 IX 1965, k. 164.

³⁸ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 21 VIII 1965, k. 169. Z fr. *Tak, jest to bardzo dobrze powiedziane. Panie Ambasadorze, jest Pan na dobrej drodze – przepraszam, że o tym mówię.*

³⁹ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Casaroli z 1 X 1965, k. 174.

Argumenty *pro* i *contra* ścierają się tu nader wyraźnie. Jestem jednak głęboko przekonany, że naród polski wzięłby na siebie właściwe rozwiązanie: przyjęcie, jakiego by Papież doznał od narodu katolickiego, ujarzmionego przez komunizm, stanowiłoby lekcję pogładową dla całego świata⁴⁰.

Mons. Casaroli wyraził też obawę, iż taka pielgrzymka byłaby źle odebrana w Niemczech, na co usłyszał, iż wchodzi to w ogólną tendencję polityki niemieckiej, która wobec Polski stara się stosować taktykę *de la conspiration du silence*⁴¹, a cel podróży Ojca Świętego byłby wprost przeciwny, nie mogłoby się to więc podobać w Niemczech⁴².

W „Il Messagero” ukazało się oświadczenie Aleksandra Skarżyńskiego, pełniącego obowiązki dyrektora Urzędu ds. Wyznań, na temat ewentualnych rozmów między władzami polskimi a Watykanem. Papée zapisał w swoich notatkach: „Znając cenę i wagę precedensu w pracy dyplomacji watykańskiej, nie mam żadnej wątpliwości, że w razie ewent. negocjacji z Warszawą na temat pielgrzymki Papieża do Częstochowy będzie on ściśle po tej stronie zachowany. Gdyby oświadczenia p. Skarżyńskiego wyrażały rzeczywistość stanowisko Warszawy, pielgrzymka nie miałaby żadnych szans powodzenia”⁴³. I dodawał: „Wydaje mi się, że w sprawie pielgrzymki można ustalić już dziś następujące linie wytyczne stanowiska Stolicy Ap.: 1. Paweł VI szczerze pragnie udać się z pielgrzymką do Częstochowy. 2. Negocjacje formalnie jeszcze nie zostały podjęte. 3. Watykan nie zgodzi się na to, by ks. Prymas Wyszyński został z nich wyłączony. 4. Pielgrzymka do Częstochowy może się odbyć tylko według precedensów Palestyny i Indii, tj. jako akt religijny, a nie wizyta u rządu, dlatego też odwiedzenie Warszawy nie wchodzi, moim zdaniem, w rachubę. 5. Wszelkie warunki polityczne, przywiązane ewent. do zgody reżymu na czysto religijną pielgrzymkę Papieża, zostaną odrzucone i niechybnie utracą całą sprawę”⁴⁴.

13 listopada 1965 roku polscy Ojcowie Soborowi zostali przyjęci na audiencji. Na jej zakończenie w rozmowie z o. Tomzińskim, generałem paulinów, papież powiedział do zakonnika, że już raz był na Jasnej Górze i ma nadzieję, że nie ostatni⁴⁵.

Tradycyjnie na początku nowego roku papież spotykał się z korpusem dyplomatycznym. Podobnie było i 10 stycznia 1966 roku. Papée podawał w depeszy przesłanej do Londynu, że Paweł VI powitał go ze zwykłą łaskawością i zapytał o stan przygotowań do Tysiąclecia Polski chrześcijańskiej. Ambasador odpowiedział, że starają się wszystko zrobić, co do nich należy, i zamknął swój wywód zwrotem: „«Tres Saint Pere, dans cette annee du Milenium de la pologne chretienne,

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Z fr. *zmowa milczenia*.

⁴² Zob. A. Casaroli, *Pamiętniki męczeństwa cierpliwości*, Warszawa 2001, s. 199.

⁴³ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 5 XI 1965, k. 177.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ S.K. Wyszyński, *Zapiski milenijne...*, s. 18.

soyez avec nous!»⁴⁶. Papież uśmiechnął się blado i powiedział: «Nous ferons de notre mieux»⁴⁷. Mówilem dalej: «Les Polonais se rejouissent de la richesse des resultats du Concile, ils admirent l'oeuvre accomplie par Votre Saintete, ils sont en leur union avec Rome dans l'annee du Millenium»⁴⁸. Miałem na myśli oczywiście pielgrzymkę papieża do Częstochowy. Papież zrozumiał i za całą odpowiedź, podniósłszy oczy do góry, westchnął⁴⁹.

Nadzieja na wizytę papieża w Polsce nie opuszczała ambasadora do samego końca. Rozmawiał o tym z mons. Samorè 25 marca 1966 roku. Abp Samorè wyraził swój sceptycyzm. Powoływał się przy tym na komplikacje wynikające z listu biskupów polskich do biskupów niemieckich i podawał jako powody niedopuszczenia do wizyty papieża w Polsce: „[...] negatywne, jak dotąd, stanowisko Moskwy i wielki strach reżymu przed «wybuchem» entuzjazmu Polaków dla Papieża, już nie tylko jako głowy Kościoła katolickiego, ale jako personifikacji Zachodu, do którego Polska należy. Reżym mógłby mieć po prostu trudności z opanowaniem tej fali i woli ich uniknąć»⁵⁰. Abp Samorè uważał, że ostateczna decyzja musi być podjęta przed Wielkanocą. Trochę nadziei przyniosła rozmowa z Dell'Acqua, który stwierdził: „Czy pan nie sądzi, że możliwa jest jeszcze zmiana stanowiska Moskwy w tej sprawie? Na tle kształtowania się ogólnej sytuacji międzynarodowej trudno to chyba zupełnie wykluczyć»⁵¹.

Jeszcze jedną rozmowę przeprowadził Papée z mons. Casaroli. Wyraził się on wprost, iż ewentualna podróż papieża do Polski postawiłaby Sekretariat Stanu wobec szeregu trudności protokolarnych i politycznych. Papée odniósł wrażenie, że jego rozmówca uważa za zakończoną pewną fazę sprawy, ale nie samą sprawę: to znaczy, że koncepcja pielgrzymki papieża do Polski zupełnie jeszcze w jego pojęciu nie upadła⁵². Papée pisał w notatce, którą także przesłał Janowi Nowakowi-Jeziorańskiemu⁵³ z Radia Wolna Europa: „Powstaje kwestia ustalenia odpowiedzialności. Jedna jest bowiem prawda z całej historii niedosłej pielgrzymki Papieża do Polski: reżym komunistyczny działał wbrew polskiej racji stanu, działał przeciw istotnym interesom narodu polskiego i będzie odpowiadał za to nie tylko przed obecnym pokoleniem»⁵⁴. I dodawał, że są powody, by przypuszczać, że Paweł VI ze swej strony tę odpowiedzialność ustali. Wedle jego opinii

⁴⁶ Z fr. *Ojciec Święty w roku Milenium Polski chrześcijańskiej, bądź razem z nami!*

⁴⁷ Z fr. *Będę najlepiej, jak potrafię.*

⁴⁸ Z fr. *Polacy cieszą się bogactwem owoców Soboru, podziwiają dzieło dokonane przez Waszą Świątobliwość, są w jedności z Rzymem w roku milenijnym.*

⁴⁹ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 10 I 1966, k. 188.

⁵⁰ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Rozmowa z Msgr. Samorè z 25 III 1966, k. 207.

⁵¹ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 26 III 1966, k. 211.

⁵² PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Casaroli z 4 IV 1966, k. 214.

⁵³ Jan Nowak-Jeziorański (1914–2005) – polski politolog i polityk, działacz społeczny, dziennikarz i żołnierz AK, kurier i emisariusz Komendy Głównej AK i Rządu RP w Londynie, wieloletni dyrektor Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa.

⁵⁴ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Casaroli z 4 IV 1966, k. 214.

papież nie traktował sprawy swej pielgrzymki do Polski w sposób epizodyczny, ale w związku z całością swojej wizji Kościoła, w której Polska ma swoją pierwszoplanową rolę⁵⁵.

Ostatecznie, mimo licznych starań, do papieskiej wizyty w Polsce w roku milenijnym nie doszło. Do prymasa S. Wyszyńskiego dwoma kanałami dotarły informacje o tym, że papież 17 marca 1966 zawiadomił ambasadora Adama Willmanna⁵⁶, że w związku z planowaną pielgrzymką do Częstochowy chciałby spotkać się z prymasem Wyszyńskim. Na to otrzymał podwójne „nie”: 1. Prymas nie może przyjechać do Rzymu; 2. W obecnej sytuacji nie jest wskazany przyjazd papieża do Polski. Jako powód podawano to, że „[...] Prymas Polski organizuje społeczeństwo polskie przeciwko Władzy państwowej i źle przedstawia Polskę za granicą; że zaprosił Ojca świętego bez porozumienia się z Rządem”⁵⁷. Naturalnie żaden z tych powodów niedopuszczenia do wizyty papieża w Polsce nie był prawdziwy.

Rolę legata papieskiego podczas obchodów milenijnych na Jasnej Górze odgrywał prymas S. Wyszyński⁵⁸. Kardynał Wyszyński tak to skomentował w swoich zapiskach: „Nieobecność Papieża na Jasnej Górze może być oceniona, w wymiarze indywidualnym, jako moja przegrana. W wymiarze światowym – jest to wygrana, gdyż sam p. Gomułka pomógł przekonać świat, że rację ma – w ocenie sytuacji – nie p. Gomułka, ale Prymas Polski”⁵⁹.

A Kazimierz Papée w rozmowie z Dell’Acqua wyraził podobną myśl, mówiąc, iż reżim komunistyczny wziął na siebie ciężką odpowiedzialność wobec historii, a naród polski nigdy mu nie daruje, że nie dopuścił papieża do Polski⁶⁰. I usłyszał od watykańczyka, że ciężar tej odpowiedzialności będzie się wzmacniał z dnia na dzień i reżim warszawski doświadczy, jak jego chwilowe pyrrusowe zwycięstwo zmieni się na dłuższą metę w klęskę moralną i polityczną. I zwracając się do ambasadora, z nadzieją mówił o tym, że pielgrzymka papieża do Polski dojdzie w końcu do skutku, choć może nie w roku Tysiąclecia: „Zobaczy pan, że tego dożyjemy, bo Ojciec św. tego pragnie”⁶¹.

IV. Udział papieża w akademii inaugurującej obchody Milenium w Rzymie

Inauguracja obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski w Rzymie dokonała się podczas Mszy św., sprawowanej w kościele św. Stanisława 31 grudnia 1965 roku przez abp. Bolesława Kominka, metropolitę wrocławskiego. Natomiast 13 stycznia

⁵⁵ Tamże, k. 215.

⁵⁶ Adam Willmann (1908–1995) – dyplomata, ambasador PRL we Włoszech (1962–1967).

⁵⁷ S.K. Wyszyński, *Zapiski milenijne...*, s. 65.

⁵⁸ *Il Cardinale Wyszyński Legato Pontificio*, w: *Insegnamenti di Paolo VI, IV* (1966), Tipografia Poliglotta Vaticana, s. 238.

⁵⁹ S.K. Wyszyński, *Zapiski milenijne...*, s. 70–71.

⁶⁰ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell’Acqua z 16 IV 1966, k. 216.

⁶¹ Tamże.

1966 roku zorganizowano uroczystą akademię w reprezentacyjnej auli Audytorium Piusa XII, znajdującej się przy via Conciliazione, w pobliżu placu św. Piotra. Wziął w niej udział papież Paweł VI. W jego otoczeniu pojawiło się ponad 20 kardynałów (m.in. Pizzardo, Cicognani, Agagianian, Confalonieri, Slipyj, Ottaviani, Bea), wielu ambasadorów (Argentyny, Australii, Belgii, Brazylii, Francji, Irlandii, Kolumbii, zakonu maltańskiego, Peru, Portugalii i Włoch), oraz *chargé d'affaires* z Chin, Hiszpanii i Niemiec Zachodnich. Rząd włoski reprezentowali ministrowie Piccioni i Andreotti. Przybyło wielu biskupów (m.in. z Polski: J. Ablewicz, P. Kałwa, K. Kowalski, A. Pawłowski) oraz rektorzy Polskiego Papieskiego Instytutu Kościelnego i Papieskiego Kolegium Polskiego. Gospodarzem uroczystości był bp W. Rubin – delegat księdza prymasa kard. S. Wyszyńskiego, któremu rząd PRL nie pozwolił przyjechać. Aula, która pomieściła około 3000 gości, udekorowana była jedynie obrazem Matki Bożej Częstochowskiej. Uroczystość uświetnił swoim wystęпом chór sykstyński⁶².

Paweł VI od dawna zapowiadał, że chciałby wziąć udział w tych uroczystościach. Osobiście został zaproszony na nie w maju 1965 roku przez kard. Wyszyńskiego⁶³. W ostatniej jednak chwili sprawa się skomplikowała, gdy Gomułka odmówił kard. Wyszyńskiemu paszportu. Watykan obawiał się, że jest to wstęp do dalszych szykan wymierzonych w prymasa. W takich sytuacjach trzymano się zasady: *non irritare la bestia*⁶⁴, by nie wywoływać większego zła. Do końca więc organizatorzy uroczystości nie mieli pewności, czy weźmie w nich udział papież. Jak odnotował Papée: „Ostatecznie zwyciężyła formuła nasza, przeciwstawiona formule reżymowej: «manifestazione religiosa» przeciw «manifestazione politica». Z chwilą, gdy Paweł VI zawierzył, że nie będzie manifestacji politycznej *sensu stricto*, że akademia będzie miała charakter religijny, sprawa została wygrana”⁶⁵.

W słowie wstępnym, dziękując papieżowi za obecność na spotkaniu, bp Rubin podkreślił, iż „[Ojciec Święty] bliski jest naszemu Narodowi, którego przygotowania do obchodów Tysiąclecia Chrztu śledził z ojcowską miłością, pragnąc, by obchody te stały się źródłem nadziei w przyszłość i mocy w stałym dążeniu tą drogą, jaką Opatrzność wskazała naszemu Narodowi”⁶⁶. W relacji z akademią podkreślono, iż: „Gdy Ks. Biskup wspomniał o Ks. Kard. St. Wyszyńskim, że nie mógł przybyć na tę akademię, wybuchł po prostu huragan oklasków na znak uznania i czci dla Prymasa Polski...”⁶⁷. Do kardynała Wyszyńskiego papież przesłał list z pozdrowieniami: „Obchody rzymskie Tysiąclecia wiernej Polski katolickiej głęboko Nas jednoczą w myślach i w modlitwach z szlachetnym Narodem Polskim,

⁶² *Uroczysta inauguracja Tysiąclecia Polski chrześcijańskiej w obecności Ojca Świętego*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 2 (1966), s. 130.

⁶³ S.K. Wyszyński, *Zapiski milenijne...*, s. 11.

⁶⁴ Z łac. *nie drażnić bestii*.

⁶⁵ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 22 I 1966, k. 189.

⁶⁶ PISE, Archiwum Prywatne K. Papée, sygn. 19, Biuletyn Centralnego Komitetu Obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski, nr 8, s. 5.

⁶⁷ Tamże.

z jego gorliwym Episkopatem, a szczególnie z Tobą, Ukochany nasz Synu, którego gorąco pragnęliśmy spotkać tu, w tym ośrodku całego chrześcijaństwa”⁶⁸.

Głównym punktem akademii był referat wygłoszony przez przybyłego ze Stanów Zjednoczonych specjalnie na tę okoliczność prof. Oskara Haleckiego. Przybliżył on słuchaczom blaski i cienie dziejów chrześcijaństwa w Polsce. Profesor ceniony był przez Pawła VI. W 1965 roku mianował go członkiem delegacji reprezentującej papieża na uroczystości 20-lecia ONZ w San Francisco w czerwcu 1965 roku⁶⁹.

Na zakończenie wystąpił papież, który w krótkim słowie przed udzieleniem błogosławieństwa powiedział: „Oby ziściły się życzenia, którym tu dano wyraz. Niech to błogosławieństwo nasze idzie w wielkie dzieje tego narodu chrześcijańskiego, niech zstąpi na duchową głowę Polaków – kardynała Wyszyńskiego, którego uważamy za obecnego duchowo pośród nas”⁷⁰.

Wyszyński zanotował w *Dzienniku* pod datą 13 stycznia 1966: „Godz. 17.00 – Dziś odbywa się w Palazzo Pio w Rzymie akademie, rozpoczynająca uroczystości milenijne Chrztu Polski w świecie. Bierze w nich udział Ojciec Święty Paweł VI, ponad dwudziestu kardynałów, korpus dyplomatyczny, akredytowany przy Watykanie i Kwirynale, i kilka tysięcy ludności. Zagaja biskup Wł. Rubin, który w moim zastępstwie wita Papieża. Profesor Oskar Halecki wygłasza odczyt o wejściu Polski do rodziny narodów chrześcijańskich. – Tyle można dowiedzieć się z *Radio Vaticana*”⁷¹.

V. Rzymskie obchody Milenium (12–16 maja 1966)

3 maja 1966 roku papież Paweł VI odprawił mszę św. dla Polaków w kaplicy Matki Boskiej Częstochowskiej, mieszczącej się w Grotach Watykańskich. Ze względu na ograniczoną ilość miejsc we Mszy św. wzięli udział jedynie duchowni i zakonnice⁷². Sam wybór kaplicy maryjnej na sprawowanie liturgii w tym samym dniu, gdy centralne uroczystości jubileuszowe odbywały się na Jasnej Górze, nie był przypadkowy. Powstała ona w 1958 roku na wyraźne życzenie prymasa Wyszyńskiego, przy wsparciu abp. Józefa Gawliny i ambasadora Kazimierza Papée. Miał w tym dziele także swój udział ówczesny substytut Sekretariatu Stanu mons. Giovanni Battista Montini. Kaplica zbudowana została dzięki ofiarności Polonii amerykańskiej.

⁶⁸ PISE, Archiwum Prywatne K. Papée, sygn. 19, Biuletyn Centralnego Komitetu Obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski, nr 8, s. 4.

⁶⁹ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell’Acqua z 29 V 1965, k. 155.

⁷⁰ PISE, Archiwum Prywatne K. Papée, sygn. 19, Biuletyn Centralnego Komitetu Obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski, nr 8, s. 6.

⁷¹ S.K. Wyszyński, *Zapiski milenijne...*, s. 31.

⁷² PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell’Acqua z 5 V 1966, k. 226.

W dniach 12–16 maja odbywała się Polska Pielgrzymka Tysiąclecia do Rzymu, będąca centralną uroczystością Tysiąclecia Chrztu Polski dla Polonii. Szczegółowy program obchodów zakładał w poszczególne dni: 12 maja – otwarcie uroczystości podczas Mszy św. w Santa Maria Maggiore; 13 maja – „Dzień kapłana” – spotkanie duchownych, a wieczorem Droga Krzyżowa w Koloseum; 14 maja – „Dzień młodzieży” – spotkanie w kościele S. Andrea al Quirinale (u św. Stanisława Kostki); 15 maja – Msza św. w bazylice św. Piotra; 16 maja – Msza św. na Monte Cassino i obchody 100-lecia Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie⁷³.

Punktem centralnym pielgrzymki była Msza św., odprawiona 15 maja 1966 roku przez papieża w bazylice św. Piotra. W homilii, mówiąc o Polsce, papież podkreślił jej „niegasnącą żywotność moralną”, „wrodzoną istotną jednorodność z cywilizacją europejską” oraz „niezaprzeczną odrębność etniczną”. Ukazał Polskę w trzech perspektywach: przeszłości, teraźniejszości i przyszłości, podkreślając, że niezwykle ważne jest: znać własną historię, przyznać życiu religijnemu właściwe znaczenie i rolę w dzisiejszej społeczności oraz ukochać jeszcze bardziej niż w przeszłości: „drogi, udręczony, ale zawsze żywy i zawsze wierny naród polski”⁷⁴.

Wierni żywo reagowali na słowa papieża i przerywali je oklaskami, zwłaszcza gdy ujawniał swe uczucia względem narodu polskiego lub dotyczył kwestii bolesnych z jego historii, a także gdy wspominał prymasa S. Wyszyńskiego. Prawdziwym zaskoczeniem i powodem do dumy dla pielgrzymów stało się z wysiłkiem wypowiedziane przez Pawła VI długie zakończenie homilii w języku polskim.

Gdy jakiś czas po tym wydarzeniu K. Papée rozmawiał z rektorem Kolegium Penitencjarzy Papieskich, usłyszał, że w homilii było wszystko co papież mógł powiedzieć. I dodał, że jest sprawą wiadomą, iż konsultowano się z ambasadorem w sprawie treści słowa wygłaszanego przez Pawła VI. Papée twierdził, że za każdym razem, gdy go o to pytano, odpowiadał: „[...] wszystko, co może wzmocnić pozycję ks. Prymasa, będącego obecnie pod specjalnym ostrzeżeniem reżymu, także z powodu wiadomego listu, będzie celowe i pożądane”⁷⁵.

Kardynał S. Wyszyński zanotował pod datą 15 maja 1966: „Dziś miałem być w Rzymie na milenijnych uroczystościach Wychodźstwa polskiego. Uważałem jednak, że wobec odmowy wjazdu dla Ojca Świętego do Polski nie wypadało prosić o paszport ludzi, którzy dopuścili się takiej zniewagi wobec Ojca Świętego i takiego sponiewierania dobrego imienia Polski w obliczu narodów. Zostałem więc w Polsce. Ale śledzimy dziś uroczystości na Watykanie, gdzie o godzinie 10.00 rano w Bazylice Ojciec Święty odprawia Mszę świętą dla pielgrzymów Wychodźstwa z całego świata i głosi słowo Boże”⁷⁶.

⁷³ PISE, Archiwum Prywatne K. Papée, sygn. 19, Biuletyn Centralnego Komitetu Obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski, nr 8, s. 24.

⁷⁴ Zob. *Przemówienie papieża Pawła VI wygłoszone w niedzielę 15 maja 1966 w ramach obchodu tysiąclecia Polski chrześcijańskiej*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 4 (1966), s. 401-405.

⁷⁵ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy z rektorem Kolegium Penitencjarzy Papieskich o. Fl. S. z 6 VI 1966, k. 229.

⁷⁶ S.K. Wyszyński, *Zapiski milenijne...*, s. 86-87.

VI. Sprawa beatyfikacji o. Maksymiliana Kolbego

W trakcie obchodów roku milenijnego coraz głośniej zaczęto mówić o toczącym się w Rzymie procesie beatyfikacyjnym o. Maksymiliana Kolbego. Rozważano możliwość przyśpieszenia tegoż procesu, tak by jego wyniesienie na ołtarze mogło stać się niejako darem dla Kościoła w Polsce. Papée przyszedł z tym do mons. Dell'Acqua 15 września 1966 roku i przekonywał go, iż „[...] Ks. Prymas – wiem to z dobrego źródła – powiedział, że największym aktem pomocy i poparcia ze strony Stolicy Ap. – a pomocy tej Kościół w Polsce w swojej obecnej sytuacji potrzebuje bardzo – byłaby Beatyfikacja O. Maksymiliana Kolbe jeszcze w ciągu Tysiąclecia. Ks. Prymas powiedział też, że mu tę Beatyfikację obiecano i że dlatego na nią liczy”⁷⁷. Dyplomata watykański próbował skierować go do Kongregacji Rytów, ale Papée zdawał sobie sprawę, że jedynie osobista interwencja papieża może przyśpieszyć dokończenie procesu. Ustalono w końcu, że stosowną prośbę napisze do Ojca Świętego prezes Centralnego Komitetu Milenium, bp W. Rubin. Jako że ten przebywał akurat w Stanach Zjednoczonych, K. Papée wysłał do niego list wraz z projektem uchwały. Znalazły się w niej słowa wdzięczności za papieskie gesty względem Polski oraz prośba: „Rozpamiętując doznane w ciągu tego historycznego dla Polski roku łaski i dobrodziejstwa, prosimy Cię, Ojcze św.: bądź do końca z nami, tak jak byłeś w tym pamiętnym dla naszego narodu dniu 15 maja 1966. Racz raz jeszcze przypomnieć Polskę wierną światu, wynosząc na ołtarze tego z jej synów, który ofiarą własnego życia uratował bliźniego od śmierci głodowej, składając wspaniałe świadectwo wierności najwyższym przykazaniom naszej wiary”⁷⁸. Podczas kolejnego spotkania z Dell'Acqua zapytał go, czy otrzymał list od bp. Rubina. Niestety nic jeszcze do Watykanu nie dotarło. Równocześnie stwierdził, że papież osobiście się tą sprawą interesuje. Papée przekazał, że dochodzą do niego coraz liczniejsze głosy proszące o beatyfikację jeszcze w roku Milenium⁷⁹. Temat ten pojawił się również podczas jego rozmowy z mons. Samorè 8 października 1966⁸⁰. Kolejne tygodnie nie przyniosły żadnych pozytywnych wieści w tej materii i znów 1 grudnia przypominał o tym Papée mons. Dell'Acqua⁸¹.

Sprawa nie była prosta, gdyż trzeba było prosić Stolicę Apostolską o dyspensę od przepisu kan. 2101, który stwierdzał, że dyskusję nad heroicnością cnót można przeprowadzić po 50 latach od śmierci sługi Bożego. Po otrzymaniu takiej dyspensy odbyło się dnia 6 grudnia 1966 roku posiedzenie Kongregacji

⁷⁷ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 15 IX 1966, k. 247.

⁷⁸ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Projekt uchwały, k. 250.

⁷⁹ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 6 X 1966, k. 253.

⁸⁰ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Samorè z 8 X 1966, k. 254.

⁸¹ PISE AAmb. RPSA, sygn. 70, Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 1 XII 1966, k. 262.

Obrzędów, tzw. *congregatio antepreparatoria*, a w 1969 roku ogłoszono dekret o heroiczności cnót⁸². Tak więc w roku milenijnym nie udało się sfinalizować procesu beatyfikacyjnego o. Kolbego.

VII. Kościół Matki Bożej Częstochowskiej w Rzymie dla upamiętnienia *Sacrum Poloniae Millennium*

Paweł VI osobiście stał za budową w Rzymie kościoła poświęconego Matce Bożej Częstochowskiej. Gdy spotkał się z kard. Wyszyńskim 16 września 1965 roku, poinformował go, że niebawem zostanie położony kamień węgielny pod budowę świątyni⁸³. I rzeczywiście: jeszcze przed zakończeniem Soboru Watykańskiego II, 4 grudnia 1965 roku, w robotniczej dzielnicy Rzymu poświęcono kamień węgielny pod ten kościół⁸⁴. Prymas Wyszyński pod datą 4 grudnia 1965 odnotował w swoim *Dzienniku*: „Godz. 16.00 – Jesteśmy na Borghetto di Rustica, gdzie ma miejsce uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego pod budowę kościoła parafialnego Matki Bożej Częstochowskiej, ku upamiętnieniu *Sacrum Poloniae Millennium*. Uczestniczy kardynał Traglia i wszyscy polscy biskupi i prałaci rzymscy. Zebrała się wielka gromada miejscowego ludu. Oczywiście orkiestra, udział władz miejskich, Polonia rzymska. Prawdziwie Polska katolicka przyszła na to przedmieście. Podpisujemy akt erekcyjny. Kardynał Traglia⁸⁵ wygłasza piękne przemówienie na początku, ja przemawiałem na zakończenie uroczystości. Nie możemy się stąd wydostać na skutek tłumnego ataku dzieci i matek na moją nędzną osobę. Wszyscy proszą o błogosławieństwo”⁸⁶.

VIII. Papież o Polsce w słowie do kardynałów (24 czerwca i 23 grudnia 1966)

Nie licząc oficjalnych listów skierowanych do prymasa Wyszyńskiego, biskupów oraz wiernych w Polsce w roku milenijnym, a także homilii i przemówień wygłoszonych podczas spotkań z Polakami, papież dwukrotnie nawiązał do jubileuszu 1000. rocznicy chrześcijaństwa na ziemiach polskich w przemówieniach do kurii rzymskiej.

W dniu 24 czerwca 1966 roku z okazji swego święta patronalnego, dnia imienin św. Jana Chrzyciela, Paweł VI w słowie do Kolegium Kardynalskiego mówił o kilku aktualnie ważnych dla Kościoła sprawach i zaakcentował swoją wolę towarzyszenia Polakom w Milenium. Mówił: „[...] Zamierzając oddać hołd

⁸² J. Bar, *Z praktyki sądowej: Proces beatyfikacyjny O. Maksymiliana Kolbe*, „Prawo Kanońskie. Kwartalnik Prawno-Historyczny” 11 (1968), s. 353.

⁸³ S.K. Wyszyński, *Zapiski milenijne...*, s. 16.

⁸⁴ *Poświęcenie kamienia węgielnego pod kościół M.B. Częstochowskiej*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 2 (1966), s. 225-226.

⁸⁵ Luigi Traglia (1895–1977) – arcybiskup (1936), kardynał (1960), wikariusz generalny diecezji rzymskiej w przywoływanym czasie.

⁸⁶ S.K. Wyszyński, *Zapiski milenijne...*, s. 19-20.

Najświętszej Matce w jej Sanktuarium Częstochowskim i chcąc osobiście wziąć udział w uroczystych obchodach Milenium ukochanego Narodu Polskiego, postanowiliśmy – jak wiadomo – przyjąć wielokrotnie ponawiane i zobowiązujące zaproszenie wyrażone nam przez ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski i Arcybiskupa Warszawy, wraz z całym Episkopatem i Naszymi drogimi dziećmi polskimi, którzy pragnęli Nas mieć wśród siebie. Odbycie tej pielgrzymki – powtarzamy to ponownie z żalem – okazało się niemożliwe. Mimo to byliśmy i pozostajemy nadal duchowo i sercem bliscy katolickiemu Narodowi, o którego zgodę, postęp i prawdziwy pokój modlimy się do Pana”⁸⁷.

Pozytywnym echem odbiło się także wspomnienie przez papieża polskiego Milenium w mowie do kardynałów 23 grudnia 1966 roku⁸⁸. Papée pisał o tym w liście do Jana Starzewskiego: „Cieszę się, że mogę ostatni raport w tym roku, roku Tysiąclecia, zakończyć wskazaniem na dodatni a doniosły moment: wypowiedź papieża na zakończenie naszego roku milenijnego, wypowiedź gloryfikującą Polskę [...]”⁸⁹. Ambasador sugerował, by władze londyńskie wystosowały podziękowanie do papieża za wszelkie gesty i słowa skierowane do Polaków w roku milenijnym.

Podsumowanie

Pielgrzymi uczestniczący w milenijnej mszy św., sprawowanej przez papieża w Bazylice św. Piotra na Watykanie 15 maja 1966 roku, otrzymali specjalny prezent od Pawła VI: pamiątkowy obrazek, na którym umieszczono reprodukcję miniatury kodeksu z XV wieku, przedstawiającą Chrystusa w otoczeniu apostołów, gdy chrzci troje dzieci. Na odwrocie obrazka wydrukowano tekst w języku polskim: „*Nienagannie strzeż Twego Chrztu* (Ryt. Rzym. I. II.). Paulus VI, 15 maja 1966”. Ten skromny obrazek odzwierciedlał życzliwy stosunek papieża do Polaków, Polski, jej historii i roli w budowaniu cywilizacji chrześcijańskiej.

Obchody Milenium Chrztu Polski miały w Rzymie bogatą oprawę, a włączenie się w nie papieża Pawła VI nadało im szczególną rangę. Relacje, spostrzeżenia i opinie ambasadora Kazimierza Papée są jednymi z wielu, ale ze względu na pełnione przez niego funkcje zasługują na uwagę. Nie można jednak zapomnieć, że tym, który przygotował całość, a zmarł krótko przed rokiem milenijnym, był abp Józef Gawlina. To on już w 1951 roku rozpoczął wydawanie trzynastotomowego dzieła *Sacrum Poloniae Millennium*, poświęconego historii i kulturze Polski, a w roku 1961 stworzył Centralny Komitet Obchodu Tysiąclecia Chrztu Polski⁹⁰. Jego zaangażowanie w przygotowania tej rocznicy domaga się oddzielnego opracowania.

⁸⁷ *Przemówienie Ojca Świętego wygłoszone do członków Św. Kolegium (w dniu 24 VI 1966), „Duszpasterz Polski Zagranicą” 4 (1966), s. 415.*

⁸⁸ *Insegnamenti di Paolo VI, IV (1966), Tipografia Poliglotta Vaticana, s. 653.*

⁸⁹ PISE AAMB. RPSA, sygn. 70, Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 27 XII 1966, k. 270.

⁹⁰ Polska Kronika Zagraniczna, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 4 (1961), s. 368.

Bibliografia

Źródła

- I. Papieski Instytut Studiów Kościelnych, Archiwum Prywatne K. Papée:
 1. Teczka – sygn. 66, List gen. W. Andersa do K. Papée z 17 VII 1969.
 2. Teczka – sygn. 19, Biuletyn Centralnego Komitetu Obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski, nr 8, s. 24.
- II. Papieski Instytut Studiów Kościelnych, Archiwum Ambasady Rzeczypospolitej Polski przy Stolicy Apostolskiej:
 1. Teczka: Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską (1957-1958), sygn. 67, Notatka K. Papée z 26 XI 1958.
 2. Teczka: Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską (1960-1963), sygn. 69, Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 12 XII 1963, k. 360.
 3. Teczka: Stosunki Stolicy Apostolskiej z Polską (1964-1966), sygn. 70:
 - Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 4 IX 1964, k. 77.
 - Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 22 II 1966, k. 202.
 - Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 28 V 1965, k. 152.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 29 V 1965, k. 155.
 - Notatka K. Papée z audiencji u papieża Pawła VI w dniu 17 VIII 1965, k. 163 b.
 - Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 6 IX 1965, k. 164.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 21 VIII 1965, k. 169.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Casaroli z 1 X 1965, k. 174.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 5 XI 1965, k. 177.
 - Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 10 I 1966, k. 188.
 - Rozmowa z Msgr. Samorè z 25 marca 1966, k. 207.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 26 III 1966, k. 211.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Casaroli z 4 IV 1966, k. 214.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 16 IV 1966, k. 216.
 - Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 22 I 1966, k. 189.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 29 V 1965, k. 155.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 5 V 1966, k. 226.
 - Notatka z rozmowy z rektorem Kolegium Penitencjarzy Papieskich o. Fl. S. z 6 VI 1966, k. 229.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 15 IX 1966, k. 247.
 - Projekt uchwały, k. 250.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 6 X 1966, k. 253.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Samorè z 8 X 1966, k. 254.
 - Notatka z rozmowy K. Papée z Msgr. Dell'Acqua z 1 XII 1966, k. 262.
 - Kazimierz Papée do Jana Starzewskiego z 27 XII 1966, k. 270.

Opracowania

- A. Casaroli A., *Pamiętniki męczeństwa cierpliwości*, Warszawa 2001.
Annuario Pontificio per l'anno 1968, Città del Vaticano 1968.
Annuario Pontificio per l'anno 1980, Città del Vaticano 1980.

Annuario Pontificio per l'anno 1995, Città del Vaticano 1995.

Bar J., *Z praktyki sądowej: Proces beatyfikacyjny O. Maksymiliana Kolbe*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny” 11 (1968), s. 351-354.

Dopierała K., *Papée Kazimierz*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 4: P–S, red. K. Dopierała, Toruń 2005, s. 24.

Fokciński H., *Papieski Instytut Studiów Kościelnych*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 4: P–S, red. K. Dopierała, Toruń 2005, s. 25.

Il Cardinale Wyszyński Legato Pontificio, w: *Insegnamenti di Paolo VI*, IV (1966), Tipografia Poliglotta Vaticana, s. 238.

Odręczny list Ojca św. do kard. Prymasa Polski na 1000-lecie chrześcijaństwa w Polsce, „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej” 7 (1967), poz. 29, s. 146-149.

Polska Kronika Zagraniczna, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 4 (1961), s. 368.

Poświęcenie kamienia węgielnego pod kościół M.B. Częstochowskiej, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 2 (1966), s. 225-226.

Przemówienie Ojca Świętego wygłoszone do członków Św. Kolegium (w dniu 24 VI 1966), „Duszpasterz Polski Zagranicą” 4 (1966), s. 410-416.

Przemówienie papieża Pawła VI wygłoszone w niedzielę 15 maja 1966 w ramach obchodu tysiąclecia Polski chrześcijańskiej, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 4 (1966), s. 401-405.

Raina P., *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu. Tajne dokumenty 1967-1989*, Warszawa 2001.

Uroczysta inauguracja Tysiąclecia Polski chrześcijańskiej w obecności Ojca Świętego, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 2 (1966), s. 130-132.

Wyszyński S., *Zapiski milenijne. Wybór z dziennika „Pro memoria” z lat 1965-1967*, Warszawa 2001.

Żaryn J., *Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944-1958 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie*, Warszawa 1998.

Słowa kluczowe: Milenium, chrzest Polski, papież Paweł VI

Keywords: Millennium, Poland's Baptism, Pope Paul VI